

צה"ל והרוח הישראלית

משה יעלון

אינני מכיר עוד מדינה בעולם שזכותה להתקיים כמדינה עצמאית וריבונית הועמדה בספק פעמים רבות כל כך ובידי גורמים רבים כל כך כמו מדינת ישראל. המדינה, המתקרבת ליום הולדתה השישים, יכולה להשתבח בהישגים המופלאים אשר הביאו לביסוסה ולביסוס מעמדה כמעצמה אזורית, אך שאלת זכותה להתקיים כמדינה יהודית-עצמאית עדיין שנויה במחלוקת. בבואנו לבחון את מאזן העוצמה של מדינת ישראל בולטת מיד נחיתות הנתונים הפיזיים שלה: אוכלוסייתה ושטח המחיה שלה קטנים למדיי יחסית למדינות אחרות, היא אינה נהנית מאוצרות טבע, ואפילו מים אין לה בשפע. ואף על פי כן, מדינת ישראל היא מעצמה אזורית. הכיצד?

סוד עוצמתה של מדינת ישראל טמון באיכותה האנושית, המוצאת את ביטויה בתחומי הרוח והתרבות ובהישגים מדעיים וטכנולוגיים המציבים אותה בשורה הראשונה בעולם. עובדה זו נכונה גם בנוגע לעוצמתה הצבאית של ישראל. מדינת ישראל השכילה לפתח כוח צבאי מתקדם בקנה מידה עולמי, הנשען על חיילים ומפקדים איכותיים ועל אמצעי לחימה משוכללים. הטכנולוגיה הצבאית המצויה היום בידי צה"ל מעניקה לו עליונות מכרעת בתחום האש המדויקת, הניוד, המיגון ואיסוף המידע. התפתחות היכולת המודיעינית מאפשרת לצה"ל לאתר מטרות בעלות חתימה נמוכה כמו מחבלים, להעביר מידע בזמן אמת לדרג

המאמר מבוסס על ההרצאה במחשבה מדינית יהודית על שם זלמן חיים ברנסטין שנערכה על ידי מרכז שלם בירושלים, ביום 19 בינואר 2006.

מקבלי ההחלטות (ויהא זה מפקד הכוח בשטח, טייס או הרמטכ"ל), ולפגוע במטרה באופן מדויק וכירורגי ככל האפשר. יכולות אלו מתורגמות לעוצמה צבאית משמעותית – ולא רק בתחום המלחמה בטרור. הן היכולת לפתח אמצעי לחימה והן היכולת להפעילם מתבססת על איכות אנושית גבוהה.

אופי הסכנות שצה"ל נאלץ להתמודד אתן השתנה במרוצת השנים. במשך עשרים וחמש שנה, ממלחמת העצמאות ועד מלחמת יום הכיפורים, התמודד צה"ל מול צבאות ערב בעימותים בעלי עצימות גבוהה, המכונים בדרך כלל "מלחמות קונבנציונליות". מלחמת יום הכיפורים הייתה למעשה המלחמה הקונבנציונלית האחרונה – מלחמה בין צבאות – של מדינות ערב נגד מדינת ישראל.

ניצחונותיו של צה"ל במלחמות אלו הביאו את המנהיגים הערבים לכלל הכרה שסיכוייהם לגבור על ישראל בשדה הקרב הרגיל נמוכים. מקצתם, כמו מנהיגי מצרים וירדן, פנו להסכמים מדיניים. אחרים בחרו לעשות שימוש בדרכי לחימה לא-קונבנציונליות: אם באמצעים תת-קונבנציונליים, כגון טרור, לוחמת גרילה ותקיפת מטרות אזרחיות ברקטות פרימיטיביות יחסית, ואם באמצעים על-קונבנציונליים, כגון פיתוח טילים ארוכי טווח ונשק כימי, ביולוגי או גרעיני למטרות השמדה המונית. וכך, על אף שצה"ל נהנה מהרתעה מוכחת בתחום המלחמה הקונבנציונלית, בשנים האחרונות הוא נאלץ להתמודד עם איומים מסוג שונה: הטרור הפלסטיני, לוחמי הגרילה של החיזבאללה, רקטות הקסאם והקטיושות, טילי אל-חוסייין העיראקיים (שכ-40 מהם שוגרו אל עבר ישראל במלחמת המפרץ בשנת 1991), טילי הסקאד הסוריים, טילי השיהאב האיראניים, הנשק הסורי להשמדה המונית והאיום הגרעיני האפשרי מצד איראן.

נכון להיום, מדינת ישראל נהנית מדימוי הרתעה בתחום הלא-קונבנציונלי. החשש מפני יכולות המיוחסות לישראל בתחום הגרעיני פועל לטובתה כבר יותר מחמישים שנה. כך, למשל, כשמצרים עמדה בפני תבוסה ניצחת במלחמת ששת הימים, היא נמנעה מהפעלת נשק כימי נגד מדינת ישראל וכוחות צה"ל, אף שלא היססה לעשות זאת שנים אחדות קודם לכן בתימן. החשש מפני תגובה ישראלית הוא גם ההסבר הסביר היחידי להימנעותו של סדאם חוסיין משיגור טילים בעלי ראשי נפץ כימי וביולוגי לעבר ישראל, אף שאמצעים אלו היו ברשותו בוודאות בזמן מלחמת המפרץ הראשונה.

לסוגי האיום השונים שעמם נאלצים מדינת ישראל וצה"ל להתמודד בשנים האחרונות יש מכנה משותף: כולם מכוונים כלפי האוכלוסייה האזרחית של ישראל, אגב ניסיון להימנע מהתמודדות ישירה עם צה"ל. המחבל המתאבד בלב שוק הומה אדם, הקטיושה המשוגרת אל קריית שמונה או אל שלומי, הקסאם המכוון אל שדרות, ניר עם, נחל עוז, סעד או אשקלון, טילי אל-חוסין שפגעו בתל אביב, רמת גן וחיפה – מאחורי כל אלה עומדת התפיסה הרואה בישראל חברת שפע יגעה המבקשת שקט ונוחות, חברה שאינה בוטחת בעצמה ובכוחותיה ואשר בראשה ניצבים מנהיגים שאינם סומכים עוד על נכונותו של העם להתגייס ולהיאבק למען יעדיו.

המסקנה הישירה מן הדברים האלה היא שביטחונה של מדינת ישראל אינו תלוי עוד במספר המטוסים, הטנקים או קני הארטילריה שברשותה – אף שאלה יוסיפו להיות גורם מכריע ביכולת ההרתעה של המדינה בשדה הקרב הקונבנציונלי – כי אם בחוסנה של החברה הישראלית, ביכולת העמידה האזרחית שלה אל מול האיומים האלה.

בשנות השמונים, לאחר נסיגת צה"ל ממרבית שטחה של לבנון לאחר מבצע שלום הגליל בשנים 1982–1985, החלו מדינות ערב וארגוני הטרור לעסוק ביתר שאת בשאלת כוח העמידה של ישראל. התפיסה הערבית הרואה בישראל חברה חלשה התחזקה עוד יותר בעקבות עסקת ג'בריל בשנת 1985, שבמסגרתה הוחזרו לארץ שלושה שבויי צה"ל בתמורה לשחרורם של 1,150 מחבלים, ובעקבות אירועים נוספים. מנקודת מבט זו, הסכמי אוסלו היו תוצאה של האינתיפאדה הראשונה (1987–1991), הסכם חברון היה תוצאה של "מהומות מנהרת הכותל" (1996), היציאה החד-צדדית מלבנון הייתה תוצאה של כמה עשרות חיילים הרוגים בשנה, וההתנתקות מרצועת עזה הייתה תוצאה של מלחמת הטרור הפלסטינית שפרצה בספטמבר 2000.

בכל הנוגע לעימות האחרון, לכאורה הייתה ישראל יכולה לטעון את ההפך. יכולת העמידה הנחושה של הציבור הישראלי מול מתקפת הטרור הפלסטינית, בייחוד בתקופה שבין מבצע "חומת מגן" באפריל 2002 ובין ההכרזה על תכנית היציאה החד-צדדית מרצועת עזה בדצמבר 2003, הוכיחה מחדש את חוסנה של החברה הזאת. ואולם, בעיני ארגונים כמו החמאס והחזית העממית, שהיו מוכנים לקבל על עצמם הפסקת אש ללא תנאי בקיץ 2003, הנסיגה מעזה בקיץ 2005 רק חיזקה את תפיסתם בדבר חולשתה של ישראל והם ראו בה רִאָיָה לשבירת כוח הרצון שלה ואות ל"ניצחון ההתנגדות" שלהם.

אפשר אפוא לסכם בקצרה את המאזן הביטחוני-אסטרטגי של מדינת ישראל בעת הזאת ולקבוע שהיא נהנית מיכולת הרתעה מוכחת מול האיום הקונבנציונלי והעל-קונבנציונלי, אך סובלת מהעדר הרתעה ברמה התת-קונבנציונלית, הכוללת הפעלת טרור ושיגור רקטות – עובדה המביאה, למרבה הצער, להמשך מלחמת ההתשה נגד אזרחי ישראל.

בפני אילו איומים תעמוד ישראל בעתיד?

על סדר היום הלאומי והעולמי עומדת היום הצטיידותה של איראן בנשק גרעיני. זהו תרחיש מדאיג ביותר, שאם יתגשם עלול לשנות באופן יסודי את המאזן האסטרטגי באזור. משטר כזה, שאינו מסתיר את כוונותיו בנוגע לישראל, עלול לשמש "מטרייה גרעינית" לגורמים טרוריסטיים שונים ולהאיץ מרוץ חימוש שבמסגרתו ינסו גורמים נוספים באזור לרכוש יכולת השמדה המונית. על מדינת ישראל לשמר את יכולת ההרתעה שלה ולעשות כל מאמץ כדי למנוע מכל מדינה עוינת להשיג נשק גרעיני.

מסיבה זו אין להמעיט מחשיבות הדברים שהשמיע נשיא איראן בנאומיו האחרונים, נאומים שבהם שטח את תפיסת עולמו המשיחית הקוראת לזרז את הגעתו של "האימאם הנסתר" – הלא הוא המשיח השיעי – ולפטור אותם בביטול כאילו היו דברי רהב המשמשים לצורכי פנים ותו לא. בתפקידו הקודם כראש העיר טהרן השקיע אחמדינג'אד במיזמים שונים לקראת יום הגעתו של האימאם הנסתר, וכתלמידו של האיאתוללה יזדי הוא מאמין שהשמדת מדינת ישראל היא תנאי מוקדם לישועה. הוא מאמין בכך באמת ובתמים, וכל ניסיון להציגו באופן אחר, "פרגמטי" יותר, מחמיץ את כוונותיו האמיתיות. הנה כי כן אנו כיהודים שוב מוצאים עצמנו מול שליט בעל תפיסת עולם פונדמנטליסטית הרואה בחיסולה של ישראל שלב הכרחי בהכנעת המערב; אלא שהפעם הוא גם עלול להשיג את האמצעי הנורא ביותר לשם מימוש מטרותיו.

מובן שהאיראנים אינם מסתפקים רק בניסיון להשיג נשק גרעיני. בד בבד הם חותרים תחת משטרים מתונים יותר – אילו היה הדבר תלוי בהם, מלך ירדן לא היה עוד בחיים ונסיכויות המפרץ היו קורסות כבר מזמן – ומסייעים במרץ לטרור נגד ישראל. לחמאס, למשל, יש מערכת איסוף כספים משלו, אבל בשנים האחרונות הוא מקבל סיוע פיננסי משמעותי מאיראן. חאלד משעל, ראש הלשכה המדינית של החמאס, הכריז במסיבת עיתונאים משותפת שערך לאחרונה עם שר החוץ האיראני מנוצ'הר מוטאקי, כי ארגונו "סומך על חלקם הגדל והולך

בפלסטין של אחינו מאיראן". חלק ניכר מפעילות התנזים של הפת"ח ממומן אף הוא בכספים שמקורם באיראן, ולא כל שכן ארגון החיזבאללה, המקבל עשרות מיליוני דולרים בשנה כדי להמשיך במאבק שהוא מנהל מתוך לבנון נגד "הישות הציונית". בשנים האחרונות, לאחר הנסיגה מלבנון, החל החיזבאללה, בעידודה של איראן, לשלוח את זרועותיו גם ליהודה ושומרון ולרצועת עזה, והוא מפעיל באזורים אלו תאים של טרור פלסטיני.

ישראל אינה בודדה במערכה מול המשטר האיראני. במשך שנים ניסיתי להבהיר לאחרים שגם הם שרויים בסכנה. בשנת 1996 נסעתי לווינגטון במסגרת תפקידי כראש אמ"ן כדי לנסות ולשכנע את האמריקנים שהאיראנים חותרים להשגת יכולת גרעינית. רק מעטים היו מוכנים להקשיב באותה עת. החדשות הטובות הן שבשנים האחרונות לא רק האמריקנים אלא גם האירופים נכנסו לתמונה והם מכירים בסכנה הנשקפת מכיוונה של איראן; החדשות הרעות הן שהם עדיין לא הפנימו את מלוא חומרתה. לפני זמן לא רב, כשביקרתי באירופה כרמטכ"ל, אמרו לי כמה פקידים רמי דרג: "נו, אז מה? שרדנו את המלחמה הקרה עם הסובייטים ולהם הייתה יכולת גרעינית". אבל איראן אינה ברית-המועצות, והמזרח התיכון אינו אירופה. יש לקוות שהאמריקנים והאירופים יבינו כי אין מנוס מנקיטת סנקציות דיפלומטיות וכלכליות נגד המשטר הקיצוני באיראן. עם זאת, על ישראל להביא בחשבון את האפשרות שצעדים אלו לא יהיו אפקטיביים. או אז יהיה עליה לשקול דרכים אחרות, ברוח המימרה "אם אין אני לי – מי לי?"

ההתמודדות עם האיום הגרעיני הנשקף לנו מאיראן היא צורך דוחק שיעסיק את ישראל בתקופה הקרובה. אולם עלינו לגבש מדיניות מושכלת לטווח הרחוק יותר, מדיניות שתהווה מענה הולם גם לאתגר המלחמה הלא-קונבנציונלית, ובכלל זה הטרור הפלסטיני. ישראל צריכה לחתור למצב שבו זכותה ויכולתה להתקיים כמדינה יהודית עצמאית לא יוטלו עוד בספק. תהליך מעין זה הוא ארוך מטבעו ויכול להימשך שנות דור. עלינו לעקוב אפוא בזהירות ובסבלנות אחר שינויי העומק התרבותיים והערכיים המתרחשים בקרב אויביה של ישראל – שינויים שהם תנאי מוקדם לכל פיוס אמיתי.

ארצות-הברית שרויה במצב דומה. אירועי 11 בספטמבר 2001 הביאו אמריקנים רבים לידי ההכרה שכדי למנוע התקפות נוספות יש לטפל בשורשי הטרור – כלומר לתת את הדעת לא רק על האלימות אלא גם על החינוך המצמיח

אותה. על רקע זה יש להבין את הדרישה האמריקנית לדמוקרטיזציה במדינות המזרח התיכון ולרפורמות בחינוך במדינות אלו ובחברה הערבית בכלל.

המלחמה בטרור באמצעים צבאיים היא אמנם חשובה, אך בכוחה לפגוע רק ביכולת לבצע פעולות חבלניות ולפיכך אין בה כדי לטפל בשורשי התופעה עצמה. אפילו כאשר הצלחנו להביא לירידה משמעותית במספר המחבלים המבוקשים הפועלים בשטח, נוכחתי שוב ושוב עד כמה הטרור הוא בבחינת "בור ללא תחתית" הניזון כל הזמן מפעילים חדשים המוכנים למלא את מקומם של קודמיהם. ואם יש לבור הזה "תחתית", הרי היא מלאה בילדים בני שלוש המתחפשים למחבלים מתאבדים, בילדים וילדות בני תשע הכותבים חיבורים מלאי הערצה על המחבלים האלה, ובנערים ונערות בני ארבע-עשרה ומעלה המייחלים להפוך בעצמם לשאהידים.

מערכת החינוך הפלסטינית מוסיפה להתעלם מזכותה של מדינת ישראל להתקיים כמדינה יהודית עצמאית. היא מחילה את המונח "כיבוש" על כל שטחי ארץ ישראל "מהנהר ועד הים", ומכחישה כל זיקה ביו העם היהודי למולדתו ההיסטורית. מערכת חינוך מעין זו אינה מכינה את העם הפלסטיני לקראת פיוס אלא לקראת מלחמה. גם המשטרים הרודניים באזורנו מעדיפים להנציח את המצב הקיים ולהפנות את רגשות התסכול של אזרחיהם כלפי חוץ, ובעיקר כלפי ישראל וארצות-הברית, במקום לעודד חינוך אשר יוליד גישה שוחרת שלום בקרב בני-עמם.

העולם הנאור, וארצות-הברית בראשו, מגיש סיוע לארצות ערב, ובייחוד לרשות הפלסטינית; אך יש לכרוך את הסיוע הזה בביצועה של רפורמה עמוקה בחינוך, שתביא להפסקת ההסתה במסגדים ובאמצעי התקשורת הממלכתיים ולשינוי התכנים בספרי הלימוד. מדינת ישראל צריכה אף היא להשתתף בעידוד תהליך הדמוקרטיזציה באזור, ובייחוד ברשות הפלסטינית. עליה לשאוף להיות מעורבת במתרחש במזרח התיכון, ולא לפרוש ממנו ולהתבדל ממנו. בדברים אלו אין הכוונה שעל ישראל לנקוט גישה מתנשאת ולאכוף בכוח שינויי עומק פוליטיים ותרבותיים על החברה הפלסטינית; אדרבה, הפתרון טמון בשכנוע מבפנים ולא בכפייה. לפיכך יש לעודד שיתוף פעולה וקיום מפגשים ופריקטים משותפים בין שני העמים – לא מפגשים שבהם הפלסטינים מטיחים האשמות בישראלים והישראלים בעצמם, אלא מפגשים המבוססים על הכרה בלגיטימיות של התפיסה הציונית.

למרבה הצער, אירועי העשור האחרון מלמדים שהדרך להתקרבות מעין זו ארוכה ומלאה מהמורות. בעיניי, החלטתו של ערפאת לפתוח במלחמה בספטמבר

2000 הייתה הסירוב הפלסטיני השלישי להצעת חלוקת הארץ לשתי מדינות. הסירוב ראשון היה בשלילת תכנית ועדת פיל בשנת 1937; השני – אי-קבלת הצעת החלוקה של האו"ם בשנת 1947; והסירוב השלישי, כאמור, היה בעצם דחיית הצעות הפשרה של ראש ממשלת ישראל אהוד ברק בקמפ דייוויד בשנת 2000 ופתיחת מתקפת הטרור זמן קצר לאחר מכן. כל הצעת חלוקה שקיבלה או העלתה ההנהגה הישראלית נענתה בגל של אלימות פלסטינית. סירוב מתמשך זה משקף את אי-הנכונות הפלסטינית להסכין עם פשרה טריטוריאלית מכל סוג שהוא, עמדה המשקפת את שלילת עצם זכותה של מדינת ישראל להתקיים כמדינה יהודית עצמאית.

העובדה שעמדה זו לא השתנתה במרוצת הדורות האחרונים מצביעה על א-סימטריה קשה בינינו ובין הפלסטינים. במשך השנים הסכימו רוב המנהיגים הישראלים לפשרה טריטוריאלית ולחלוקת הארץ, אך שום הנהגה פלסטינית, מאז ועד היום, לא הייתה מוכנה לכך. ניצחון חמאס בבחירות ברשות הפלסטינית מלמד שגם החברה הפלסטינית בכללותה עדיין אינה מוכנה לכך. כל עוד אין שינוי מהותי בתפיסתו של הצד הפלסטיני, כל עוד הם דבקים בדרך הטרור, אין לבוא בדרישות למדינת ישראל. ניסיון העבר מראה שכל ויתור מצד ישראל משרטט את קו החזית החדש במלחמה נגדה – ותורם להנצחת העימות ולהסלמתו.

כפי שצינתי בראשית דבריי, כוח ההרתעה הלקוי של ישראל מול הלוחמה התת-קונבנציונלית אינו פועל לטובתה, והסיבה לכך נעוצה באופן שבו תופסים אויביה את כושר העמידה שלה. חשוב לחזור ולהדגיש: אם נצטייר כמדינה חלשה הנכנעת לטרור לעולם לא ננחל הצלחה במערכה זו. כל עוד אויבינו ימשיכו להאמין כי הם מגיעים להישגים באמצעות הפעלת אלימות כלפינו, הם יוסיפו לעשות זאת.

הקושי הגדול ביותר בהקשר זה מקורו בתהליכים המתרחשים בזירה הפנימית בישראל. הקיטוב הפוליטי והעדר הסכמה לאומית בנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני הם נקודת תורפה המנוצלת היטב בידי אויבינו. אפילו כשיאסר ערפאת פתח במלחמת הטרור בספטמבר 2000, התווכחנו – ויש המתווכחים עד היום – אם הייתה זו "מתקפה יזומה" או "התקוממות עממית ספונטנית". הדיון הזה התקיים אפילו בתוך הקבינט הישראלי, שלא הצליח להכריע אם יש לראות בערפאת אויב או פרטנר למשא ומתן. השאלה הוכרעה

רק בעקבות הפיגוע במלון פארק בנתניה בליל הסדר בחודש מרס 2002, לאחר כשנה וחצי של התקפות טרור חמורות. עם זאת, מחקרים שונים בסוגיה זו שפורסמו לאחרונה – ושחלקם מאשימים את צה"ל בהסלמת המלחמה – מוכיחים שהפולמוס בנושא עדיין לא גווע; בבלבול הזה אי־אפשר שלא לראות סימפטום של חוסר ביטחון – לא רק באשר למהות המלחמה, אלא באשר לסיפור הציוני כולו.

ואמנם, טענות פוסט־ציוניות מובהקות, המטילות ספק במוסריותו של הנראטיב הציוני, חדרו לתוך השיח הישראלי ואף חלחלו למוקדי קבלת ההחלטות. חלק מן הטענות האלה משקפות אידיאולוגיה הדוחה את רעיון המדינה היהודית, ואחרות מקורן בבורות היסטורית; מקצתן מבקשות לטפח תקוות שווא ואחרות מנסות להמיר את תחושת חוסר האונים של בעליהן בהאשמה עצמית. דוגמה מובהקת לכך היא הדעה הרווחת בקרב סטודנטים לא מעטים, הסבורים בטעות שבשנת 1948 הייתה קיימת מדינה פלסטינית, שנכבשה בידי ישראל הקולוניאליסטית במלחמת העצמאות.

להלך הרוח הפוסט־ציוני נודעה השפעה רבה הן על הכרעות הדרג המדיני בעשור האחרון והן על החלטות מבצעיות בהפעלת כוחו של צה"ל. ככל שקיימת פחות הסכמה על הדרך ועל צדקתה, קטן מרחב הפעולה של הצבא. בתפקידי כרמטכ"ל נמנעתי לא מעט פעמים מנקיטת פעולות שהיו בעיניי מוסריות ונכונות, לנוכח ההשפעה שיכולה להיות להן על הוויכוח הפנים־ישראלי.

ויכוח זה באשר לצדקת הדרך הוא ויכוח אזרחי בעיקרו, אך יש לו חשיבות מהותית מבחינת חיילי צה"ל ומפקדיו, המבקשים לדעת למען מה הם מחרפים את נפשם יום יום. כל אימת שמתעוררת שאלה באשר ללגיטימיות המוסרית של מדינה יהודית עצמאית, מפקדים וחיילים כאחד מוצאים עצמם פועלים על בסיס רעוע. כרמטכ"ל, ראיתי חשיבות עצומה בחיזוקו של הבסיס הזה. יזמתי פעילות חינוכית במטרה להגביר את מודעות החיילים למורשת עם ישראל ולהיסטוריה הציונית, להעמיק את היכרותם עם הארץ, לחנכם להיות אזרחים טובים במדינה דמוקרטית, ולהטמיע בהם ערכים שיאפשרו להם להילחם במלחמה המורכבת שאנו שרויים בה תוך שמירה על אנושיותם. עם אתגר זה יצטרכו מפקדי צה"ל להמשיך ולהתמודד גם בעתיד.

התרופפות הסולידריות בקרב הציבור בישראל ניכרת גם בהיבט החברתי־כלכלי. הפערים הגדולים בתחום זה אינם מקלים על צה"ל. חיילים רבים, למשל, מגיעים לבסיס במכוניותיהם הפרטיות בשעה שחבריהם חוזרים לבית שהמקור בו ריק. מצב זה בוודאי אינו תורם לתחושת שותפות העשייה. מובן שאין בכוחו

של הצבא לגשר באופן מלא על הפערים הכלכליים והחברתיים, אך הוא יכול לתרום את חלקו בקידום האוכלוסיות החלשות – במסגרת תכנית "עתידיים", למשל – או במתן סיוע כספי לחיילים נזקקים, בייחוד לאלה המשרתים ביחידות קרביות. סיוע זה מקנה להם את היכולת להמשיך לשרת בלי שנטל פרנסת משפחתם יטריד אותם.

תחושת הסולידריות הלאומית נפגמת גם בשל המצב הנתון, שבו חלקים מן הציבור הישראלי אינם משרתים בצבא ועקב כך נוצרת חלוקה לא שוויונית של הנטל הביטחוני. צה"ל מצדד בעקביות בחלוקה שוויונית יותר של הנטל, אבל החלטות פוליטיות שונות מנעו את יישומה עד כה. לפיכך אפשר לכל הפחות לכבד ולתגמל את אלה הנוטלים על עצמם יותר מאחרים. אין להקל ראש בחשיבותה של סוגיה זו. יש לה השלכות מכריעות על דמותה של המדינה ועל ביטחונה.

גורם נוסף שיש לתת עליו את הדעת בהקשר הזה הוא ההקפדה על שלטון החוק ועל כללי המשחק הדמוקרטיים. במציאות של ימינו, שבה החוק הפך במקרים רבים ל"מוצר מדף" – כאשר רוצים משתמשים בו, וכאשר אין רוצים בו הוא נותר קישוט בלבד – חשוב מאוד שמפקדי צה"ל יקפידו באופן אישי על ניקיון כפיים ויחנכו את פקודיהם לכבד את החוק ולציית לו. כאיש צבא שהיה מצוי במשך שנים רבות במוקד קבלת ההחלטות בישראל, חזיתי במו עיניי בהידרדרות הנורמות הציבוריות בתחום הזה, ועשיתי כמיטב יכולתי למנוע את הנגע הזה מלהתפשט אל צה"ל. לצערי נוכחתי גם בפגיעה בהליך הדמוקרטי, בייחוד בכל הנוגע לדרך קבלת ההחלטות סביב תכנית ההתנתקות והנסיגה החד-צדדית מרצועת עזה בקיץ האחרון. ובכל זאת, למרות כל הבעיות והליקויים, היה לי ברור שיש לשמור בכל מחיר על האמון של הציבור הרחב בקציניו ובחייליו; ולכן, אם הדרג המדיני החליט ליישם את תכנית ההתנתקות, שומה על צה"ל לבצע אותה על הצד הטוב ביותר, תוך הדגשת חשיבותו של שלטון החוק ושינון כללי המשחק הדמוקרטיים באוזני המפקדים והחיילים. במשך יותר משנה עסקתי בהכנת צה"ל למשימה הזאת, מהקשות שהוטלו עליו, ואני גאה בחיילים ובמפקדים שהוציאו אותה אל הפועל, למרות הפגמים שאפיינו את תהליך קבלת ההחלטות ברמה הפוליטית. במציאות מורכבת כזאת צריכים מפקדי צה"ל להקפיד הקפדה יתרה על יושרתם המקצועית ולזכור שהם כפופים למדיניות ולא לפוליטיקה.

תופעה מטרידה נוספת בשיח הישראלי היא הנטייה לדה-לגיטימציה ולדמוניזציה של "האחר" – הן מחוץ והן מבית. למגמה זו אין מקום לא

במאבק הקשה עם ה"אחר" מחוץ – חיילי צה"ל נדרשים להשיב מלחמה מתוך הכרח להגן על עמם ולא מתוך שנאה – ולא במאבק עם ה"אחר" מבית, ויהיו הפערים עמוקים ככל שיהיו. אציין כי במהלך שירותי ארוך השנים בצה"ל פגשתי בישראלים מכל שדרות העם, ונוכחתי לדעת עד כמה עמוקים השסעים המעיבים על אחדות החברה. השירות בצבא הוא הזדמנות פז לקרב בין אנשים מקבוצות אוכלוסיה שונות – חלק משמעותי מתפקידו של צה"ל כ"צבא העם". למרבה הצער, גם התפקיד הזה עומד היום במרכזה של מחלוקת. לאחרונה הועלו הצעות שונות להפוך את צה"ל מ"צבא העם" לצבא מקצועי. הדיון הזה מוקדם מדיי לדעתי, משום שלנוכח האיומים שהוזכרו יידרש צה"ל להמשיך ולשמור על גודלו הנוכחי, לפחות בעתיד הנראה לעין. עם זאת, אודה כי בשלוש השנים האחרונות אני עצמי עמדתי בראש מהלך שמטרתו הקטנת מערך הקבע והמילואים – מהלך שהתאפשר הודות לשינויים מסוימים באופי האיומים ובעיקר בעקבות רכישת טכנולוגיות ויכולות חדשות. ובכל זאת, בהתחשב באוכלוסייתה המצומצמת אין ביכולתה של מדינת ישראל לממן צבא קבע מקצועי בגודל הדרוש, ועל כן היא תיאלץ להמשיך ולהישען על השילוב הקיים של מערך משרתי הקבע והחובה לצד מערך מילואים שישלים את החסר בשעת הצורך. רק כאשר רמת האיום על ישראל תשתנה לטובה באופן ניכר, או כאשר אוכלוסייתה תגדל באופן ניכר, אפשר יהיה לשוב ולהעלות על הפרק את שינוי תפיסת "צבא העם".

נ יתן אפוא לסכם ולומר כי המאזן הביטחוני האסטרטגי של מדינת ישראל היום טוב הרבה יותר משהיה בעבר. ואולם האתגרים הניצבים בפנינו עודם גדולים וכבדים. העיקרי שבהם, כפי שטענתי, הוא לשכנע את סביבתנו להכיר בנו ולהשלים עם זכותנו להתקיים כמדינה יהודית עצמאית. בסופו של דבר, האתגר הגדול ביותר – והמפתח להתמודדות מוצלחת עם כל השאר – טמון ביכולתנו להטמיע את יתרונותיה של חברת השפע המערבית בלי לאבד את זהותנו היהודית-לאומית הייחודית וכלי להחליש את האתוס הציוני. שאלה זו מטרידה אותי יותר מכל איום חיצוני. אם צדקת קיומה של ישראל מוטלת בספק, לא רק מחוץ אלא גם מבית, הרי הבסיס המוצק ביותר שעליו נשענת המדינה הולך ומתערער. בהקשר זה אני נזכר בדברים שכתב המשורר נתן אלתרמן:

אז אמר השטן: הנצור הזה
איך אוכל לו.
אתו האמץ וכשרון המעשה
וכלי מלחמה ותושיה עצה לו.
ואמר: לא אטל כחו
ולא רסן אשים ומתג
ולא מך אביא בתוכו
ולא ידיו ארפה כמקדם,
רק זאת אעשה: אכהה מחו
ושכח שאתו הצדק.
כך דבר השטן וכמו
חורו שמים מאימה
בראותם אותו בקומו
לבצע המזמה.

כמפקד, פגשתי בשנים האחרונות את הדור הבא של הישראלים – בטרם
גויסו, במהלך שירותם הסדיר ואחר כך בשרתם במילואים – ואני יכול להעיד
כי דור זה יוכל לכל אתגר. במובנים רבים הוא אף עולה על הדור שלי, כשם
שאני מאמין שהדור שלי עלה על דור הוריי. מבחינת האיכות האנושית יש
למדינת ישראל על מי לסמוך. אך בלא הסכמה על הדרך ובלא אמונה בצדקתה,
אין תועלת רבה בעוצמתה הצבאית. אויבינו שואבים עידוד מן הספק שאנו
מטילים בעצמנו. לכן, לדעתי, המשימה החשובה ביותר שמדינת ישראל צריכה
להתמקד בה בעתיד הקרוב היא להשיב לחברה היהודית בישראל את האמונה
ואת הביטחון בצדקת דרכה.

רב-אלוף (מיל') משה יעלון היה הרמטכ"ל בשנים 2002–2005, וכיום משמש כעמית בכיר
במכון ושינגטון למדיניות המזרח הקרוב.